

6

Algemene Financiële Beschouwingen

Aan de orde is de voortzetting van **de Algemene Financiële Beschouwingen**,

en de behandeling van:

- **de brief van de minister van Financiën d.d. 19 september 2023 inzake de Nota over de toestand van 's Rijks financiën (36410)**;

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Financiën (IXB) en de begrotingsstaat van Nationale Schuld (IXA) voor het jaar 2024 (36410-IX)**.

De voorzitter:

Aan de orde zijn nu de Algemene Financiële Beschouwingen, de eerste termijn aan de kant van de Kamer.

De (algemene) beraadslaging wordt hervat.

De voorzitter:

We zijn gebleven bij de heer Grinwis van de ChristenUnie.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Voorzitter. Bestaanszekerheid, rond kunnen komen van het geld dat je verdient, was de reden voor de ChristenUnie om uiteindelijk toch maar mee te doen met kabinet-Rutte IV. Daarom gingen het minimumloon en de bijstand omhoog. Daarom hebben we ons ingezet om het kindgebonden budget te verhogen om de armoede onder kinderen fors terug te dringen. Daarom werd de vermaledijde verhuurderheffing afgeschaft, om zo weer ruim baan te bieden aan woningcorporaties om te bouwen aan onze volkshuisvesting.

Voorzitter. Voor ons stond één ding als een paal boven water: met veel mensen in Nederland gaat het goed, maar te veel mensen kunnen de eindjes niet aan elkaar knopen. Bijvoorbeeld omdat een volle week werken tegen het minimumloon helemaal niet genoeg geld in het laatje brengt om met je gezin van rond te komen. Of omdat je met de uitkering die je noodgedwongen ontvangt weliswaar net genoeg hebt om te overleven, maar niet genoeg om een waardig leven te kunnen leiden. Iedereen kent inmiddels de schrijnende verhalen van kinderen die zonder eten naar school gaan en dat het niet meevalt meerdere opgroeiende kinderen in een gezin goed te voeden, nog afgezien van goed opvoeden. De meesten van ons kennen de tabellen van de Commissie sociaal minimum, die maar al te duidelijk maken dat er in dit land een substantiële groep is die niet rondkomt. Het bijdragen aan de oplossing van die problematiek was voor ons uiteindelijk de reden om toch maar weer mee te doen in het kabinet, waar niet iedereen zo veel liefde voor voelde. Met Carola Schouten was er voor het eerst een minister voor Armoedebestrijding. Onder haar leiding en met grote steun van minister Kaag zijn er forse stappen gezet richting het terugbrengen van de menselijke maat in onze onpersoonlijke systemen en redelijkheid in het sociaalzekerheidsstelsel. Na een incidenteel pakket vorig jaar is nu met een structureel koopkracht- en armoedepakket duurzaam werk gemaakt van bestaanszekerheid.

Voorzitter. Het kabinet mag dan nu demissionair zijn, de Kamer is dat niet, en de zorgen van de mensen zijn dat ook niet. De Kamer is niet alleen controleur van de regering, die af en toe wat moties indient, zoals bij de Algemene Politieke Beschouwingen, maar ook medewetgever en drager van het budgetrecht. Daarom hebben we samen met PvdA-GroenLinks en later ook met D66 en andere fracties aan boord een voorstel gedaan om het minimumloon te verhogen, volgend jaar al. Want nog niet iedereen in Nederland heeft de rust in het huishoudboekje die zo nodig is om als gezin te bloeien en om bij te kunnen dragen aan dit land. En ja, als je de armoedestatistieken wilt verbeteren, kun je beter de toeslagen nog iets verder oppompen. Dat heeft het kabinet gedaan. Dat is op zich prima. Maar om de bestaansbodem over de hele linie te verhogen, is het ook nodig om het minimumloon en de bijstand te laten stijgen, zoals de Commissie sociaal minimum duidelijk heeft aangetoond en geadviseerd. Tegelijkertijd geldt dat essentiële zaken betaalbaar moeten blijven. Bestaanszekerheid gaat immers niet alleen over wat er binnenkomt, maar ook over wat eruit gaat. Dan denk ik aan het openbaar vervoer, dat in de regio dreigt te verschromelen en ook nog eens fors duurder dreigt te worden. Ons voorstel, dat we samen met collega's van GroenLinks-PvdA, D66 en CDA hebben gedaan en dat door anderen is gesteund, is inmiddels voorzien van een precisering en daarmee van een deugdelijke dekking, zo zeg ik richting de minister. Dat voorstel voorkomt die verschromeling en prijsstijging met een impuls van 300 miljoen euro structureel.

Voorzitter. Al deze bewegingen om het bestaansminimum op te krikken en essentiële zaken betaalbaar te houden zijn broodnodig, maar dat laat onverlet dat er nog een veel grotere en fundamentele beweging nodig is. We moeten af van ons complexe toeslagenstelsel, dat onrecht in de hand werkt en werken niet genoeg beloont. Een marginale druk van meer dan 90%, waarbij je meer dan €0,90 van de extra verdiende euro kwijtraakt, vind ik niet uit te leggen. Als we dat met elkaar willen, dan is die met gemak ruim onder de 60% te brengen. Daarvoor doet de ChristenUnie vergaande voorstellen in haar verkiezingsprogramma. Daarmee ruilen we het stelsel van doorgeslagen individualisering en onvoorspelbaarheid in voor een stelsel gebouwd op gemeenschapszin en zekerheid.

Voorzitter. Dan ga ik naar iets totaal anders. Vandaag is het dierendag, maar bovenal ook de feestdag van Sint-Franciscus, de heilige die alle levende wezens — mens, plant en dier — zijn broeders en zusters noemde. Hij preekte tegen de vogels, sloot vrede tussen de wolf en de bange dorpelingen — best actueel, zou ik zeggen — en maande kloosterbroeders de wilde bloemen in de kloostertuin vooral te laten staan.

Dat brengt mij als vanzelf bij het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer, bij uitstek een vorm van vrede sluiten tussen mens en natuur en ruimte geven aan de natuur als die iets van je vraagt. Ik heb hier samen met collega's Van Campen, Vedder en Bromet een amendement over ingediend, omdat het budget voor de aangevraagde percelen voor de komende GLB-periode, de periode voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid, niet geïndexeerd is en dus niet toereikend is, terwijl er plannen liggen en, sterker nog, door boeren al investeringen zijn gedaan. Is de minister het met mij eens dat dit niet helpt om het vertrouwen in de overheid te herstellen? En dat terwijl we iedere dag, in dit huis, maar ook elders, spreken over uit-

breiding van natuurbeheer door onze boeren en we de agrariërs die nu aan agrarisch natuurbeheer doen, geen fatsoenlijke vergoeding bieden. We dreigen het vertrouwen van de collectieven voor agrarisch natuurbeheer te beschamen. Vandaar ons amendement, als eerste stap, want er is tot en met 2027 in ieder geval 20 miljoen extra per jaar nodig om het tekort op te lossen. Is de minister bereid om naast het verzochte in mijn amendement op artikel 22 van de LNV-begroting, de onderbesteding van 2023 hiervoor in te zetten?

Voorzitter. Franciscus bekommerde zich niet alleen om de dieren, maar ook om eenieder die gekwetst en vergeten was. Dat brengt mij bij het volgende punt: de Wet uitkeringen vervolgingslachtoffers 1940-1945, de Wuv. Die wet biedt een financiële tegemoetkoming aan mensen die tijdens de Tweede Wereldoorlog in Europa of Azië zijn vervolgd. Deze slachtoffers hebben zich over de hele wereld verspreid. Een deel woont in Nederland of een ander Europees land en een andere, grote groep woont in Israël. Het frappante daarbij is dat in alle landen de vervolgingsuitkering niet meetelt voor de inkomensbelasting, behalve in Nederland boekhoudersland. Ik vind deze rechtsongelijkheid wrang, zeker nu de uitkering ingevolge het Artikel 2-Fonds, zoals dat heet, een vergelijkbare uitkering van de Duitse overheid, sinds 2016 wél is vrijgesteld van inkomstenbelasting. Deelt de staatssecretaris deze opvatting? Ziet hij kans om dit voor deze door de tijd steeds sneller slinkende groep van nu nog ongeveer 7.700 mensen — die groep neemt rap af in omvang — recht te zetten, en dan niet pas volgend jaar, maar nog voor de kerst?

Voorzitter. De markt voor nieuwbouwwoningen is het afgelopen jaar enorm verzwakt door de hoge rente, de gestegen bouwkosten en economische onzekerheid. Er is sprake van een forse vraaguitval. De Kamer heeft de regering daarom verzocht een doorbouwgarantie af te geven om te voorkomen dat vergunde nieuwbouwhuizen toch niet worden gebouwd. Dat houdt in dat projectontwikkelaars, die nu terughoudend zijn met bouwen omdat ze niet zeker weten of ze de woning wel gaan verkopen, een garantie krijgen, zodat de broodnodige bouw toch gestart wordt. Het ministerie van Financiën zit terecht op het vinkentouw als een garantie wordt afgegeven, maar ik vraag de minister toe te zeggen om deze garantie, waar de Kamer om heeft gevraagd, positief tegemoet te treden. Wat zijn volgens de minister de voetangels bij deze doorbouwgarantie? In coronatijd is al eens een concept voor een doorbouwgarantie helemaal uitgewerkt. Hoe is dat destijds gewogen? Is de minister bereid om er nu samen met minister De Jonge voor te zorgen dat er snel een doorbouwgarantie komt?

Voorzitter, dan mijn laatste thema. Misschien ga ik iets over mijn spreektijd heen. De laatste maanden is er veel gewisseld over de hoge asieltijfers en de daaruit volgende bezuiniging binnen het budget voor Ontwikkelingssamenwerking. Vooropgesteld, die systematiek waarbij de opvangkosten betaald worden uit het budget dat bedoeld is voor hulp wereldwijd: dat moet echt anders. Ik besef dat we dat nu niet even gaan regelen. Dat is echt aan een nieuw kabinet. Wel wijs ik op de aangenomen motie van mijn hand, ingediend bij de Voorjaarsnota, waarin werd verzocht om een kasschuif vanuit de volle buffer in latere jaren. Die motie heeft het kabinet niet helemaal uitgevoerd. Daarom heb ik namens de fracties van het CDA en van de Christen-Unie een amendement ingediend om alsnog een realistische

kasschuif naar 2023 te realiseren ten behoeve van vooral de aanpak van klimaatadaptatie en onderwijs van vluchtelingenkinderen die in de regio worden opgevangen. Ik verzoek het kabinet ook om zich voor 2024 en ook voor in te spannen om de bezuiniging op Ontwikkelingssamenwerking te voorkomen. Ik zie uit naar een reactie.

Voorzitter. Voor een aantal collega's zijn dit de laatste Algemene Financiële Beschouwingen. Dat werd al gemoreerd. Ik dank hen hartelijk voor de fijne samenwerking en het kruisen van de degens. Maar waarschijnlijk zijn het ook de laatste van de bewindspersonen in vak K. In de geest van de heilige Franciscus wens ik hun pax et bonum toe, vrede en alle goeds, in hun demissionaire taak en alles wat daarna wacht.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Grinwis. U heeft geen interrupties meer, meneer Van Weyenberg. Nee, helaas. De heer Jansen, Forum voor Democratie.

□

De heer Jansen (FVD):

Dank u wel, mevrouw de voorzitter. Ik heb goed nieuws en slecht nieuws. Het goede nieuws is dat het nog nooit zo goed ging met de financiën van de rijksoverheid. Ook komend jaar zal het kabinet het record aan belastinginkomsten van vorig jaar gaan verbreken. In 2024 zal er om en nabij 402 miljard euro binnenkomen bij de Staat. Dat is tegelijk het slechte nieuws, want dat betekent dat het slecht gaat met de Nederlandse belastingbetaler. Nog nooit moest hij zo veel ophoesten voor de heren in Den Haag. Dat maakt vandaag mogelijk de belangrijkste dag van het politieke jaar. Vandaag bespreken we namelijk de financiële keuzes van de regering. Dit zijn bijzondere Algemene Financiële Beschouwingen, want het zijn de laatste van het tijdperk-Rutte. Het is tijd om daarbij stil te staan, bij dertien jaar van kabinetten onder leiding van VVD, CDA, D66 en PvdA. Het was een tijdperk van radicale lastenverzwaring, een uitkleding van de Nederlandse belastingbetaler, het ontmoedigen van bedrijvigheid en ondernemerschap; een tijdperk dat we hopelijk vanaf 22 november definitief achter ons kunnen laten.

402 miljard euro voor de Staat. Toen Mark Rutte aantrad als minister-president in 2010, waren de rijksinkomsten nog 225 miljard euro. Natuurlijk hebben we economische groei gehad in die tijd, maar ook als je daarvoor corrigeert, is de totale lasten- en premiedruk gestegen van 35% in 2010 naar bijna 40% in 2023. Over de hele linie werden de belastingen verhoogd en werden er nieuwe belastingen in het leven geroepen. Het eigen risico in de zorg is meer dan verdubbeld, van €160 naar €385. Het hoge btw-tarief zou tijdelijk stijgen van 19% naar 21%, maar is sindsdien nooit verlaagd. Het lage btw-tarief zou ook tijdelijk stijgen van 6% naar 9%, maar is ook nog steeds op hetzelfde percentage gebleven. De assurantiebelasting, de belasting op verzekeringen, nam een sprong van 9,7% naar 21%. De verhuurderheffing werd ingevoerd. De zelfstandigenaftrek is meermaals verlaagd, van €12.000 in 2010 naar inmiddels €5.000 in 2023, met nog een geplande verlaging naar €3.200 in 2036. De motorrijtuigenbelasting is bijna 25% gestegen. Accijnzen op brandstof, diesel en benzine, stegen tot ongekende hoogten, en per 1 januari verhoogt het kabinet deze zelfs nog een keer met €0,21. Verkeersboetes zijn zo hoog geworden dat mishan-

deling soms nog minder zwaar wordt bestraft dan een verkeersovertreding. De accijnzen op een pakje sigaretten zijn met 65% gestegen. Er komt een suikertaks. De energiebelasting op elektriciteit is met 32% verhoogd, en op gas zelfs met 290%. De energieheffing opslag duurzame energie werd ingevoerd. Het mag dan lijken alsof die is afgeschaft, maar in feite zijn de ODE en de energiebelasting samengevoegd en zelfs nog verder verhoogd. Het kabinet introduceerde een vliegtaks van nu bijna €30 per ticket, en als het aan het CDA ligt, komt daar zelfs nog een extra belasting bovenop voor overstapvluchten. De drempel voor de hoge Vpb werd verlaagd. En zo kwamen er nog talloze andere lastenverzwaringen bij.

Vandaag wordt hier gesproken over groeifondsen, en tien miljoen hier, een miljardje daar, een procentpuntje en dit en dat, terwijl de grote trend is dat er alsmat meer geld binnenkomt bij de overheid, een steeds grotere overheid, met permanente uitdijning, staatsinmenging en bemoeienis, waardoor de burger elk jaar minder overhoudt onderaan de streep. Het is nooit genoeg. Volt hoorden we net pleiten voor het afschaffen van de vrijstelling van de belasting op sierteelt. Je denkt echt: waar zijn we in hemelsnaam mee bezig? We moesten ons afvragen of we dat op deze manier wel in Nederland moeten willen houden. De SP hoorde ik het een probleem vinden dat de staatsschuld wordt afgelost. D66 wil een nog hogere belasting op gas. Het is altijd meer, meer, meer voor de Staat, en minder voor hardwerkende gezinnen. De Rabobank becijferde een paar jaar geleden dat het besteedbare inkomen in Nederland nauwelijks is gestegen sinds de jaren zeventig. De economie groeit, maar de lonen blijven achter en de lasten worden alsmat hoger. Onder Rutte werd er structureel bezuinigd op de zorg. Het onderwijs is er hard hollend op achteruitgegaan. Ons defensieapparaat, daar is zwaar op bezuinigd.

Waar gaan al die miljarden dan wél heen? Dat zijn de drie grote megaprojecten van onze tijd. Onderzoekers Van de Beek, Roodenburg, Hartog en Kreffer becijferden dat de massale immigratie sinds 1990 tot 2020 ruim 468 miljard euro heeft gekost. Dat is meer dan 20 miljard euro per jaar. Niet-westerse immigranten brengen jaarlijks 24 miljard euro op voor de belastinginkomsten, en kosten, zo becijferden zij, 42 miljard per jaar; miljarden die elk jaar wegvloeien naar zorg, onderwijs, toeslagen, kinderbijslag, bijstandsen andere uitkeringen. En de immigratie gaat alsmat door. Het afgelopen jaar alleen al kwamen 400.000 mensen naar Nederland, 46.000 asielzoekers, met daarbij opgeteld nog eens 90.000 Oekraïners. Elke asielzoeker kost de Nederlandse Staat jaarlijks €27.000 aan uitkeringen, huisvesting en administratie. Dat is per jaar! Dan hebben we ook nog eens de onderwijskosten, kosten voor zorg en eventuele nareizigers. Volgens onderzoek kost een niet-westerse asielzoeker gemiddeld €800.000 gedurende de periode dat hij in Nederland verblijft.

Maar de immigratieproblematiek werkt veel verder door. Onze voorzieningen komen onder druk te staan. De zorg loopt over, waardoor onze ouderen niet meer de aandacht krijgen die ze verdienen. Onze infrastructuur, snelwegen en het openbaar vervoer hebben allemaal niet de capaciteit om deze bevolkingsgroei te dragen. Elke dag weer die eindeloze files. In het onderwijs kunnen bepaalde onderwerpen niet meer worden besproken, ontstaat vertraging door taalachterstanden, en wordt het algehele niveau verlaagd. De huizenmarkt explodeert doordat elke immigrant, asielzoeker, expat of student, een woning nodig heeft, logischer-

wijs. Sterker nog, in veel gevallen krijgen ze vaak voorrang op een woning. Forum voor Democratie wil dat onze mensen juist voorrang krijgen op een woning. En de politie. De bedoeling is om de veiligheid van Nederlanders te waarborgen. Ze raakt onderbezet. De toenemende criminaliteit kan ze niet aan. Kinderen van immigranten worden vijf keer vaker verdacht van een misdrijf dan autochtone kinderen. Om over de invloed op onze cultuur en de afbraak van onze geschiedenis en onze tradities nog maar te zwijgen. Al deze kosten worden niet doorberekend, maar ze kosten ons ongelofelijk veel geld.

Dan de obsessie met het weer. Bevangen door weerberichten en vooral de noodlottige interpretaties ervan, zijn politici van vrijwel alle politieke partijen bezig met het systematisch ontmantelen van de Nederlandse industrie en het wegsnoeien van de Nederlandse welvaart. Dat is het tweede megaproject van onze tijd: het klimaatbeleid. 1.000 miljard euro wordt kapotgeslagen op het ontmantelen van ons fantastische aardgasnetwerk, het gasvrij maken van huizen en het vol plaatsen van onze natuur met wanstaltige windmolens en zonneakkers, een beleid dat al met al volgens berekeningen van de weermannen zelf op z'n hoogst 0,00007 graden minder opwarming gaat opleveren in het jaar 2100.

Het kabinet stopte met de winning uit het aardgasveld in Groningen, het grootste van Europa, waar nog voor 600 tot 1.000 miljard euro aan gas onder de grond zit. Het kabinet voerde een verplichting in om een inefficiënte warmtepomp te kopen. Nederlanders moeten allemaal hun huizen opnieuw isoleren, een isolatie die het leefgemak zogenaamd beter maakt. De totale kosten lopen vaak op tot tienduizenden euro's per huishouden. Sommige partijen stellen voor om daar subsidies voor te geven, maar dat is gewoon een sigaar uit eigen doos. Brandstofauto's moeten worden vervangen door peperdure elektrische auto's, en terwijl alles elektrisch moest worden, besloten de kabinetten-Rutte om de Nederlandse kolencentrales te sluiten. Je maakt dus iedereen afhankelijk van stroom en tegelijkertijd maak je stroom schaarser en duurder. De schoonste kolencentrales ter wereld, de laatste vier van ons land, moeten nu vervroegd worden gesloten. En de andere 252 kolencentrales in de Europese Unie mogen blijven draaien. En dit allemaal omdat Nederland zogenaamd dat klimaatprobleem gaat oplossen. Al zou je geloven dat het klimaat verandert, en dat dit komt door de uitstoot van koolstofdioxide, dan nog is het absurd om dit te doen. In slechts drie dagen stoot China meer CO₂ uit dan Nederland in een heel jaar.

Terwijl we onze hele welvaart opofferen, is de derde wereld volop aan het industrialiseren. China bouwt de komende jaren honderden kolencentrales. Heel India koopt een auto. Heel Afrika wil een airco. We moeten stoppen met dit beleid van zelfafschaffing. Open de kolencentrales. Open het Groningse gasveld. De energierekening zou drastisch omlaag kunnen, terug naar een normaal prijsniveau. We gebruiken de gasopbrengsten om de verstevigingsoperatie te bekostigen en Groningers ruimhartig te compenseren.

Dan het derde megaproject van onze tijd: de Europese eenmaking. Alle landen in Europa moeten opgaan in een nieuwe superstaat, de verenigde staten van Europa. We betalen jaarlijks miljarden voor Poolse snelwegen van het ene naar het andere gehucht, waar de meeste Nederlanders nog nooit van hebben gehoord en ook nooit van zullen horen, maar de welvaartsoverdracht vindt ook plaats op

een veel dieper niveau. Via de euro wordt de Noord-Europese welvaart overgeheveld naar Zuid-Europa. Om de schulden van het Zuiden betaalbaar te houden, is de Europese Centrale Bank als een idioot geld gaan bijdrukken, met ongekende inflatie als gevolg. Dit zal tot het einde der tijden doorgaan. De euro is volstrekt onhoudbaar. We moeten met een exitstrategie komen.

Dit past volledig in het herverdelingsdenken waar het vandaag zo veel over gaat: nivellering, het opnieuw verdelen van de zogenaamde economische taart. Maar wij willen die taart niet anders verdelen, maar vergroten. Wij kijken fundamenteel anders naar hoe de Staat zou moeten zijn. Het doel van lastenverlaging zou niet moeten zijn dat het doeltreffender wordt uitgegeven, het doel moet zijn dat de koopkracht van Nederlanders vergroot wordt. Dat zou ook het enige doel van de regering moeten zijn als het gaat over financiën. Het gaat niet over de vraag hoe je de economie moet inrichten. Je moet de economie juist haar gang laten gaan.

Wij willen de btw op voedingsmiddelen wel verlagen, niet alleen op groente en fruit, maar ook op andere, dierlijke producten, omdat die uiterst gezond zijn voor je dieet. We willen stapsgewijs een belastingvrije voet van uiteindelijk €30.000 per jaar. We willen de erf- en schenkbelasting afschaffen, de meest onrechtvaardige belasting, want er is inmiddels al heel vaak belasting over betaald. De onbelaste kilometerheffing moet worden verhoogd naar minstens €0,30, om te compenseren voor de verhoogde brandstofprijzen. Werken moet weer echt gaan lonen. Mensen moeten weer bestedingsruimte krijgen. Juist mensen met een lager inkomen zullen profiteren van dit versimpelde belastingstelsel. Omdat mensen weer meer kunnen uitgeven, komt er een multiplier-effect in de economie. Er komt dus ook meer belasting binnen. De economie krijgt weer ruimte om te groeien.

Forum voor Democratie gelooft in een fundamenteel ander soort overheid, een overheid die de burgers vrijstelt en de burger centraal stelt, waarbij de belastingen voor iedereen verlaagd worden en de koopkracht van alle Nederlanders wordt versterkt. We willen de kolencentrales openen, zodat de stroomprijs significant daalt. We willen dat het geld dat nu nodeloos wordt weggegooid, in de naam van massaimmigratie en klimaatonzin teruggeven wordt aan de Nederlanders, want het is hun geld en zij hebben ervoor gewerkt.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Jansen. Dan geef ik het woord aan mevrouw Van der Plas, BBB. Vervolgens zal haar collega, de heer Eppink, zijn bijdrage leveren.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Dank u wel. O, ik vergeet een papiertje! Sorry. Ik vergeet het voorblad.

De voorzitter:

Moet u even teruglopen?

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Ja, sorry.

De voorzitter:

Het woord is aan mevrouw Van der Plas, BBB.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Dank u wel. Voorzitter, burgers in Nederland en mensen op de publieke tribune. Wat in de financiële plannen van het kabinet opvalt, is dat er links en rechts extra belastingen worden doorgevoerd op sectoren die willekeurig geselecteerd lijken te zijn. Een onderbouwing hiervan schiet in mijn optiek tekort. De man met de belastinghamer loopt rond binnen de ministeries om de kaasschaafmethode overal toe te passen. Waarom worden sommige sectoren extra belast? Het meest treurige is: vaak vangen bedrijven de eerste en de zoveelste klap op en de burgers de tweede. Ik noem enkele voorbeelden.

Glastuinbouwers worden dubbel geraakt in de plannen van het kabinet. Het demissionaire kabinet ondergraaft de bestaanszekerheid van deze sector. Groente, fruit, bloemen en planten van eigen bodem worden daarmee in Nederland nog duurder, terwijl veel mensen de boodschappen al bijna niet meer kunnen betalen. De regering wil tussen 2025 en 2030 zowel het verlaagd tuinbouwtarief uitfasen als de wkk-inputvrijstelling inperken. De totale lasten voor telers door al deze maatregelen, ook de maatregelen die al eerder op het bord van de telers zijn gelegd, stijgen van 24 miljoen euro in 2019 tot 730 miljoen euro in 2030. Een sector die een groot aandeel heeft in het leveren van gezond en betaalbaar voedsel van eigen bodem én een belangrijk aandeel heeft in de voedselzekerheid in de wereld, wordt hierdoor onmiddellijk geraakt, met als gevolg dat vele glastuinbouwbedrijven na een jaar al in financiële nood raken. Zonder acht te slaan op de impact voor voedsel- en groenproductie in Nederland zet het kabinet gewoon door. Ooit was de glastuinbouw onze nationale trots en nu is die de pinautomaat van deze regering. Alle inspanningen van de sector in de afgelopen jaren om te verduurzamen, wat ook nog goed gelukt is, lijken niets waard voor dit kabinet. Een sector die direct en indirect bijna 24 miljard euro bijdraagt aan de Nederlandse economie en goed is voor 246.000 banen wordt afgeserveerd. Waarom? Waarom deze bedrijven niet verder de ruimte, de tijd en de middelen geven om verder te kunnen verduurzamen? We gooien straks het kind met het badwater weg. En dan de geplande CO₂-taks. Hoe kunnen bedrijven in Nederland ooit nog fatsoenlijk ondernemen en een partner zijn in de transitie als je op deze manier met bedrijven omgaat?

Maar glastuinbouwers zijn niet de enige producent van gezond voedsel die last hebben van extra belastingen. Zo heeft het kabinet besloten dat er ook een suikertaks voor fruitsappenproducenten ingevoerd gaat worden. Vers fruitsap heeft geen toegevoegde suiker. Een teler kan er niks aan doen dat er suiker zit in een appel of peer. Hoe moeten zij dat gehalte dan naar beneden gaan brengen? Hoe krom is het dat een appel zelf geen suikertaks heeft, maar dat als hij dezelfde appel perst, de producent wel een extra belasting op zijn bord krijgt? Kunnen verse fruitsappen niet gewoon worden uitgezonderd van de suikertaks, zoals in Groot-Brittannië wél het geval is?

Tot slot de belastingverhoging op zogenoemde agrarische inputgoederen. Dit treft de burger rechtstreeks, bijvoorbeeld de tienduizenden particuliere hobbykippenhouders en hobbykonijnenhouders, de eigenaren van postduiven en de paardenbezitters. Niet alleen zij, ook de honderden kinderboerderijen in Nederland moeten meer belasting betalen voor hun voer. Deze kinderboerderijen hebben al moeite om hun hoofd boven water te houden en worden nu weer extra getroffen. Realiseert het kabinet zich dit? En is er een manier waarop deze particulieren toch uitgezonderd kunnen worden van deze maatregel?

Voorzitter. U heeft het gemerkt: ik hou het een beetje bij het voedsel en bij het agrarische deel. Mijn collega, de heer Eppink, gaat verder in op de andere belastingplannen van dit kabinet.

De voorzitter:
Hij is al onderweg!

Mevrouw Van der Plas (BBB):
Hij is onderweg, maar de heer Van der Lee ook, zie ik! Hij moet dus nog even wachten.

De voorzitter:
Maar u heeft geen interrupties meer, meneer Van der Lee.

Mevrouw Van der Plas (BBB):
Je mag ook heel gezellig naast me komen staan, hoor, Derk Jan!

De voorzitter:
O, meneer Van der Lee had er nog één. Dat klopt. De laatste vraag van de heer Van der Lee, en daarna is de heer Eppink.

De heer Van der Lee (GroenLinks):
Ik snap dat de heer Eppink over de belastingkant gaat, maar toch heb ik nog een vraag aan mevrouw Van der Plas over de dekking uit de motie die wij hebben ingediend. Daar zit een verhoging in van de bankenbelasting en een belasting op het inkopen van eigen aandelen, zodat daar ook regulier dividendbelasting over wordt betaald, net zoals je doet als je dividend zou uitkeren. Wij hebben in het verleden amendementen ingediend, twee keer over de banken en één keer over het inkopen. Daar heeft u destijds voorgestemd. Ik ben dus benieuwd of er bij u ruimte is om mee te doen aan een sociale meerderheid, om in 2024 het minimumloon en de kinderopvangtoeslag te verhogen.

Mevrouw Van der Plas (BBB):
Voortschrijdend inzicht heeft mij geleerd dat het antwoord hierop "nee" zal zijn. We hebben namelijk gezien wat er vorige week gebeurd is. In de tijd dat wij hier in de Kamer zitten, hebben wij vele gesprekken gevoerd, zoals alle partijen doen, met betrokkenen en met organisaties. Dat zullen wij dus niet doen. Wij zijn zelf onze eigen plannen aan het doorrekenen. Dat gaat niet via het CPB. Wij hebben zelf financieel specialisten en belastingsspecialisten die onze eigen plannen gaan doorrekenen. Daarmee zullen we kijken

waar we dekkingen uit kunnen halen voor de toekomst. Maar wij zijn het eerlijk gezegd een beetje zat dat hier in Nederland een cultuur aan het ontstaan is waarbij banken en bedrijven grote gemene graaiende cowboys zijn die helemaal niks hebben met niemand in Nederland en die alleen maar zelf hun zakken willen vullen. We zijn daarmee kei- en keihard bezig om onze maakindustrie en ons bedrijfsleven snel uit Nederland weg te jagen. En dat zal grote economische gevolgen gaan hebben, ook voor de mensen thuis, want die zullen dan hun baan kwijtraken. Daar hebben wij een beetje tabak van.

De voorzitter:
Dank u wel, mevrouw Van der Plas. Dan geef ik het woord aan uw collega bij BBB, de heer Eppink.

De heer Eppink (BBB):
Voorzitter, dit is een soort van estafette.

Voorzitter. Deze week zijn het de laatste Algemene Financiële Beschouwingen voor de heer Van Rij en mevrouw Kaag. Ik wens beiden het beste in hun verdere carrière. Ik wil de heer Van Rij specifiek bedanken voor de aandacht die hij gaf aan mijn motie om de kleine spaarder als eerste te compenseren. Daar ben ik hem dankbaar voor. Op de warme woorden van de heer Heinen zou ik willen antwoorden met een variant op Mark Twain: the reports on my political death are grossly exaggerated! Het was niet Churchill die dat zei. Ook bedank ik mevrouw Kaag en staatssecretaris De Vries. Ik ben ervan overtuigd, zeg ik in alle eerlijkheid en openheid, dat we mevrouw Kaag terug zullen zien in een leidende rol in de internationale diplomatie. Ik wens haar daarin het allerbeste.

Voorzitter. Dan de financiële staat van ons land. Die valt samen te vatten in drie punten: een oplopende lastendruk, een oplopende staatsschuld en een uitdijende overheid. Begin september berichtten diverse media dat het nieuwe kabinet ofwel moet gaan zoeken naar forse bezuinigingen ofwel lasten moet gaan verhogen.

Wie de Miljoenennota ziet, begrijpt waarom. Waren de overheidsuitgaven in 2014 nog 267 miljard euro, in 2024 — tien jaar later — praten wij over 433 miljard euro, bijna twee keer zoveel: een ongekende stijging. Met de overheidsuitgaven stijgen ook de overheidsdepartementen in omvang. Nederland, dames en heren, verbureaucratiseert in een web van regels. In 2017 telde de rijksoverheid nog ruim 110.000 voltijdse banen. In 2021 waren dat er ruim 131.000. In 2022 kwamen er nog eens 7.000 rijksambtenaren bij. Zo steeg het aantal met circa 30% tussen 2017 en 2023. Dat is de erfenis van deze coalitie. Ik heb daar een overzicht van laten maken. Op deze pagina ziet u de toename van het aantal ambtenaren. De heer Timmermans heeft gezegd dat de overheid de afgelopen tien jaar is teruggeduwd, maar dan leest hij deze statistiek waarschijnlijk op de kop.

De voorzitter:
Zal ik deze even laten kopiëren door bode? Ik denk niet dat iedereen het zo snel kan zien, dus dan delen we het uit.

De heer **Eppink** (BBB):
Heeft u nog een interruptie?

De **voorzitter**:
Er waren geen interrupties meer.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):
Ik wil een persoonlijk feit melden.

De **voorzitter**:
Een persoonlijk feit. Gaat uw gang.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):
De leider van mijn kieslijst wordt aangesproken. Hij kan zich hier zelf niet verdedigen. Hij heeft niks gezegd over het aantal ambtenaren. Hij heeft gewezen op het feit dat publieke voorzieningen in Nederland niet op orde zijn en dat de overheid in dat opzicht is uitgehold. Dat hebben we helaas gezien bij de toeslagen en bij Groningen. Dat u dat gelijkstelt aan het aantal ambtenaren mag, maar dat is niet wat er is gezegd. Dat wil ik even feitelijk hebben rechtgezet.

De **voorzitter**:
Dank u wel voor dit persoonlijk feit.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Je hebt natuurlijk leugens, grote leugens en statistieken, en zeker de statistieken van de heer Eppink. Als je begint in 2017 — dat is inderdaad een dieptepunt in de uitgaven in Nederland aan openbaar bestuur en het aantal ambtenaren in rijksdienst — dan klopt dat. Als je de grafiek wat uitrekt — misschien heeft hij die ook op A3-formaat bij zich — en daar meerdere jaren bij betreft, vanaf 2003, dan zie je dat het ongeveer in 2011 op zijn hoogtepunt is. Dan zie je dat het aandeel uitgaven dan veel hoger is. Kan de heer Eppink zijn statistiek iets aanpassen?

De heer **Eppink** (BBB):
Nee, die zal ik precies hetzelfde laten, want die geeft precies de feiten weer. Daar komt nog bij dat de rijksoverheid in 2022 voor 2,7 miljard euro extern personeel heeft ingehuurd. Dat werd al eerder opgemerkt. Dat was weer een stijging van 17% ten opzichte van 2021. Dat is dus heel duidelijk een sterke groei van het aantal rijksambtenaren. Op zichzelf heb ik niks tegen rijksambtenaren, want die vervullen een belangrijke rol in het bestuur. De groei is alleen enorm groot. Mijn vraag aan het kabinet is: hoe komt dat? Deze groei van het overheidsapparaat maakt van Nederland in toenemende mate een Beamtenstaat. De overheid reguleert en bestuurt via micromanagement, de burger wikt en Den Haag beschikt. Wat is daarvan het effect?

De **voorzitter**:
Voordat u verdergaat naar het effect, is er een vervolgvraag van de heer Grinwis.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Nou ja, de heer Eppink geeft gewoon geen antwoord op mijn vraag. Als je de statistiek uitbreidt naar meerdere jaren daarvoor, dan zie je gewoon dat er in 2011 meer rijksambtenaren zijn dan in 2021. Het aandeel aan uitgaven aan ambtenarij en openbaar bestuur ligt veel en veel hoger dan nu. En ja, er heeft de afgelopen jaren weer een enorme groei plaatsgevonden, zagezegd herstel. En ja, er mag van mij best wat af. Denk aan communicatiemedewerkers en externe inhuur, die onder de Roemernorm moet blijven. Dat is nu 14% en moet onder de 10%. Daar ben ik het helemaal mee eens. Maar ik vind dat de heer Eppink hier voorbijgaat aan het feit dat wij juist in de jaren 2010, 2011, 2012, 2013 en de jaren daarna existentiële overheidsdiensten hebben uitgekleeft en afgeschaft, met één pennenstreek. Ik noem VROM en de Dienst Landelijk Gebied. Rijkswaterstaat mocht bezuinigen. Bij de Belastingdienst hebben we de beste mensen weg laten lopen. Nu zijn we dat onder stoom en kokend water en met te veel externe inhuur aan het herstellen. Dat hadden we kunnen voorkomen, maar dat moeten we niet voorkomen door nu een rant te houden tegen rijksambtenaren en de rijksoverheid op basis van een statistiek die op het dieptepunt begint en eigenlijk eerder had moeten beginnen. We moeten juist de lessen trekken dat we het in het verleden verkeerd hebben gedaan met de rijksoverheid. Zijn de heer Eppink en de BBB dat met mij eens?

De heer **Eppink** (BBB):
Ik kan erop wijzen dat deze statistiek, die uit Elsevier komt, begint in 2017. Dat is het moment waarop deze coalitie is begonnen. Je kunt je wel afvragen of de groei in zo'n periode van vijf jaar niet te groot is. Dat is mijn punt. Dat heb ik zonet ook gezegd. Waarschijnlijk heeft dat te maken met het klimaatbeleid en andersoortig beleid dat men heeft, maar daar kom ik later in mijn verhaal op. Ik denk dat het tempo waarin men de rijksoverheid uitbreidt erg groot is en extra kosten met zich meebrengt, terwijl we ook te maken hebben met — in die periode was dat niet zo — hogere inflatie en een wereldeconomie die moeilijker loopt. Er zijn dus meerdere factoren waar je op moet letten.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
In internationaal perspectief zijn de uitgaven aan openbaar bestuur en ambtenaren in Nederland nog steeds laag. Niet hoog! Laag! Ik ben het helemaal met de heer Eppink eens dat het nu wel erg hard gaat, maar dat het ook — ik leg de vinger erop — grotendeels herstelwerkzaamheden zijn uit het verleden. Juist als we van die grote hoeveelheid externe inhuur af willen, moeten we wel oppassen met het wegsturen van ambtenaren. Daarmee rol je eigenlijk de rode loper uit om allerlei mensen extern in te huren, die inderdaad vaak veel duurder zijn en met duurdere auto's voor komen rijden. Ik ben het er dus mee eens dat we daar veel prudenter mee moeten zijn, dat het echt anders en beter en vast ook minder kan. Daarmee sta ik helemaal aan uw kant. Maar laten we alstublieft wel voorzichtig zijn en niet in de oude val van 2011, 2012 en 2013 vallen en zomaar met één pennenstreek ambtenaren en diensten schrappen, terwijl

ondertussen het algemeen belang, het publieke belang en ons land daar niet mee gediend zijn.

De heer **Eppink** (BBB):

Ik wijs erop dat dat waarschijnlijk vooral te maken heeft met het klimaatbeleid en ook met het stikstofbeleid. Op die manier breiden wij te snel de rijksoverheid uit. Als je uitbreidt, moet je er ook voor oppassen dat je niet zegt: we moeten terug naar dat niveau en dat niveau. De overheid is ook deels anders georganiseerd in de tussentijd. Ik denk dat het tempo te snel gaat en dat men te veel dingen tegelijk wil. Dat is het basisprobleem dat ik wil aanbrengen.

Voorzitter. Het gevolg daarvan is dat de burger noodgedwongen een boekhouder wordt. We zien zorgprofessionals die meer met administratieve lasten bezig zijn dan met zorg verlenen. We zien boeren die er statistieken en een hele administratie op na moeten houden wat betreft stikstof bijvoorbeeld. De financiële sector screent burgers door middel van controlesystemen om witwassen te bestrijden. Dit is zeer nodig, maar tegenwoordig is al 20% van het bankpersoneel daarmee bezig. Het midden- en kleinbedrijf wordt met toenemende regeldruk geconfronteerd. De burger raakt verstrikt in een woud van sociale regelingen en toeslagen dat hoge uitvoeringskosten voortbrengt. Volgens het onderzoeksbureau SEO gaat het om zo'n 250 miljoen tot 350 miljoen euro per jaar aan uitvoeringskosten. Een derde van de regels die gelden voor het mkb is onuitvoerbaar en de regeldrukkosten zijn in 2022 gestegen met 400 miljoen. Hoe verklaart de minister deze explosieve groei aan regeldruk?

Wat mijn fractie betreft is het huidige beleid financieel onverantwoord en zijn daarom koerswijzigingen noodzakelijk. Minister Kaag kijkt graag naar het buitenland en ik ook. Ik zie dat in het buitenland steeds meer vooraanstaande prominente politici pleiten voor terughoudendheid inzake het klimaatbeleid. We zagen eerder dit jaar de Franse president Macron pleiten voor een pauzeknop. De Duitse minister van Financiën, Christian Lindner, een geestverwant van de minister, betoogde een aantal weken geleden dat het klimaatbeleid te snel gaat. Sociale structuren en bestaanszekerheid kunnen door te ambitieus beleid worden ondermijnd, zo stelt hij. Daarmee wordt ook het draagvlak daarvoor ondermijnd. Daarom verwijs ik naar onze voormalige premier Drees, die ooit zei: niet alles kan, en zeker niet alles tegelijk. Laten we ons dat aantrekken. Graag hoor ik de reactie van de minister op de constatering van de heer Lindner.

Voorzitter. Dan kom ik bij het Belastingplan. Ik wil er maar een paar punten uitlichten. Ik zie overigens dat ik zelfs nog vijf minuten heb. Ik noem ten eerste de lastenverzwaring in box 3, die vervroegd wordt doorgevoerd. De heffing gaat van 32% naar 34%. Het box 2-tarief gaat fors omhoog, heb ik begrepen. En in box 1 wordt de schijfgrens van het top-tarief niet volledig geïndexeerd voor inflatie. Zzp'ers krijgen volgend jaar weer minder zelfstandigenaftrek. Denkt de staatssecretaris dat jaarlijkse belastingverhogingen houdbaar en verantwoord zijn, ook gezien de ontwikkeling van onze economie met meer inflatie?

Mijn volgende opmerking maak ik in het algemeen. Velen in Nederland leven in de illusie dat we een verzorgingsstaat kunnen onderhouden zonder een gezonde economie. Dat

is volstrekt onmogelijk. Wie meer bedrijven het land uit jaagt, zorgt ervoor dat de bestaansonzekerheid alleen maar groter wordt. Wie krimp zaait, oogst armoede.

Voorzitter, tot slot. Mkb'ers vervullen een essentiële rol, met name ook voor de regio's. Ik noem bijvoorbeeld de Nederlandse familiebedrijven. Het aandeel van Nederlandse familiebedrijven aan de werkgelegenheid in Nederland is 31%. Samen realiseerden familiebedrijven in 2020 156 miljard euro aan omzet. Dat maakt het onbegrijpelijk dat het kabinet voornemens is om de BOR, waar deze groep gebruik van maakt, te versoberen. Ziet de staatssecretaris in dat een lastenverzwaring voor familiebedrijven funest is voor het vestigingsklimaat, onder andere omdat een groot aantal landen in Europa veelal 100% vrijstelling biedt? Ten tweede, heeft de staatssecretaris kennisgenomen van het plan rondom aanpassing van de BOR, dat in juni is gepresenteerd door enkele grote familiebedrijven zelf? Zo ja, hoe reageert hij hierop?

Ik dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Eppink. Dan geef ik het woord aan de heer Stoffer namens de SGP.

De heer **Stoffer** (SGP):

Voorzitter. Ga er maar aan staan: je goede baan, hoog in rang, achterlaten, en in plaats daarvan een taak op je nemen om je vaderland te dienen. Wat je daar aantreft, is bepaald niet fraai. Veel groepen in de samenleving zijn het vertrouwen verloren. De veiligheid van het land staat op het spel. De belastingmoraal en de zorg voor armen zouden ook extra aandacht kunnen gebruiken.

Voorzitter. Ik heb het over Nehemia. Hij kreeg veel voor zijn kiezen, en in het gelijknamige Bijbelboek kunt u over hem lezen. Hij was rond 500 voor Christus na een oorlog uit Israël meegenomen naar Babel. Toen hij echter hoorde over de slechte staat van zijn vaderland, besloot hij terug te gaan en zijn land te herbouwen.

Voorzitter. Ik zei het al: er was heel wat loos met de belastingheffing in de tijd van Nehemia. Maar als ik nu kijk naar de marginale druk van eenverdieners in ons land, dan zie ik dat het niet veel beter is. Eenverdieners houden minder dan €100 over wanneer zij €1.000 extra verdienen. Waarom kiest het kabinet doelbewust voor maatregelen die die marginale druk verhogen? Gaat de staatssecretaris opties uitwerken waarmee de marginale druk verlaagd wordt en ook ons belastingstelsel uiteindelijk eenvoudiger wordt? De SGP ziet daarbij graag een belastingstel gebaseerd op gezinsniveau. Mijn vraag is of het kabinet die wens ook deelt.

Ik roep de Kamer op om de inkomensafhankelijke combinatiekorting versneld af te schaffen en de opbrengst daarvan in te zetten voor de tariefverlaging van de eerste schijf.

Het is goed dat het kabinet ervoor kiest om lage inkomens te ondersteunen, bijvoorbeeld door de verhoging van het kindgebonden budget. Daar zijn we als SGP blij mee. De vraag is echter wel waar de steun is voor middeninkomens.

Zij worden nauwelijks gesteund, terwijl ze de rekeningen voor energieboodschappen en brandstof wel zien stijgen.

Voorzitter. Ook ons toeslagenstelsel is hoognodig aan vervanging toe. Daar zijn we het in de Kamer denk ik breed over eens, en de SGP heeft daar uiteraard ook ideeën bij. We hebben ons voorstel voor een herziening van de kindregelingen laten doorrekenen door het Centraal Planbureau. SGP wil geen terugvorderingen meer, maar één eenvoudige kinderbijdrage. Organisaties als de Sociale Verzekeringsbank doen ook suggesties in die richting. Dit is een heel gerichte maatregel om kinderarmoede aan te pakken. Mijn vraag aan de minister is of zij bereid is om een samenvoeging van die drie bestaande kindregelingen tot één kinderbijdrage mee te nemen bij de herziening van het toeslagenstelsel.

Voorzitter. Geld dat de overheid uitgeeft, moet eerst verdiend worden. Dat gebeurt voor een groot deel door ondernemers, groot en klein. Wat voor de overheid maar 10 miljoen euro oplevert, kan voor ondernemers het verschil zijn tussen rode of zwarte cijfers. Ik noem hierbij ook specifiek de zelfstandigen en mensen met een eenmanszaak die jaar op jaar te maken hebben met lastenstijgingen. De stukadoor, de kweker en veel andere ondernemers betalen nu de rekening. Mijn vraag is: houdt het kabinet rekening met die ondernemers? In magere jaren kijken we snel naar hen, maar waarom kiest het kabinet dan niet voor meer bezuinigen in plaats van het verhogen van de lasten?

Voorzitter. Als ik het over extra belastingen voor ondernemers heb, kom ik vanzelf bij de nasleep van de Algemene Politieke Beschouwingen. De Kamer heeft de begroting flink verbouwd en er is al heel wat over gezegd. Als SGP zijn we in ieder geval blij dat ons voorstel om de kinderbijslag te verhogen aangenomen is. Zo'n €60 tot €90 extra per kind per jaar, dat zet zoden aan de dijk. De minister geeft aan dat de verhoging middels een algemene maatregel van bestuur mogelijk is. Mijn vraag is of de minister dit gaat regelen. Hetzelfde geldt voor de dekking, maar daar kunnen we als SGP uiteraard ook zelf een amendement voor opstellen. We hebben de aanvraag daarvan in ieder geval alvast ingediend.

Voorzitter. Wij hebben de motie van de VVD gesteund die de accijnsverhoging ongedaan maakt en ook de energiebelasting voor huishoudens verlaagt. Wat ons betreft doen we dat overigens via belastingvermindering. Maar er zijn meer moties aangenomen waarvan de rekening op het bordje van ondernemers geschoven wordt, of bij spaarders in box 3, waardoor ook mensen die zuinig geleefd hebben en terecht een appeltje voor de dorst opgebouwd hebben, extra belast worden. Wat ons betreft zou dat niet zo moeten.

Voorzitter. Ik ga terug naar Nehemia. Een van de eerste dingen die Nehemia deed toen hij in Jeruzalem aankwam, was de veiligheid inspecteren: hoe stond het met de muren van de stad, was het volk goed bewapend tegen aanvallen van buiten? Nehemia wist heel goed dat veiligheid een voorwaarde is voor goed bestuur en goed leven. Ik ben blij dat we hier in Nederland bij Defensie het tij gekeerd hebben. Maar bij de politie en in de strafrechtketen zijn de scheuren in de voegen nog nadrukkelijk zichtbaar, bijvoorbeeld als het gaat om de personele bezetting en de opeenstapeling van strafzaken die op de plank blijven liggen, maar ook wat betreft het schreeuwend tekort aan wijkagenten in de regio. Hoe zorgt de minister ervoor dat meer ingezet kan worden

op capaciteitsuitbreiding, onder meer voor de aanpak van cybercriminaliteit? Erkent de minister dat extra investeringen broodnodig zijn?

Voorzitter. Opnieuw wordt er geld voor ontwikkelingshulp ingezet voor de opvang van asielzoekers. Wat de SGP betreft is dat een onwenselijke situatie. Hoe voorkomt de minister dat het geld voor ontwikkelingshulp zo langzaam helemaal, of in ieder geval voor een heel groot deel, opgesoupeerd wordt? Zorg voor armen en kwetsbaren: die had Nehemia scherp op het netvlies. U kunt dat ook lezen in Nehemia 5. Toen een deel van de bevolking aangaf in nood te zijn, greep hij direct in. Dat is, denk ik, ook een les voor ons. Daar doet het kabinet gelukkig ook direct wat aan in dit land. Maar dat ingrijpen betekent dat we, als de armoede toeneemt, ook zorg moeten hebben voor onze ouderen. Wat de SGP betreft gaat er meer geld naar de ouderenzorg, vooral naar de salarissen van verzorgenden en verpleegkundigen. Mijn vragen zijn of de minister erkent dat daar extra geld voor nodig is en dat een volgend kabinet daar ook direct mee aan de slag moet.

Voorzitter. Wat Nehemia ook deed, was het in de hand houden van de inkomsten en uitgaven. In zijn tijd deed hij dat voor de tempel. Wij hebben scheiding van kerk en staat. Hoe dan ook is het hier van groot belang om dat te doen voor ons land. Daar maken we ons als SGP best zorgen over. Volgend jaar ziet er nog best redelijk goed uit, maar de jaren erna gaat het achteruit. In 2031 zitten we zelfs boven de grens van 60%. We voldoen dan dus niet aan onze eigen begrotingsregels. Een volgend kabinet ziet bij de start al een oplopende staatsschuld en is dus gedwongen te bezuinigen of de lasten te verhogen. Mijn vragen zijn: hoe ziet de minister dat en welke erfenis laat zij achter aan haar opvolger?

Voorzitter. Ik refereerde er bij de APB al aan dat wij afgelopen zomer als gezin in Israël waren. We begonnen en eindigden in Jeruzalem. Ik heb de minister weleens horen zeggen dat dat misschien wel de plaats is waar ze zich het allermeest thuis voelt. Ik kan me dat voorstellen. Zij heeft er gewoond, ik niet, maar ik ben er wel vaak geweest. Jeruzalem heeft een bijzondere plaats in mijn hart en ook in dat van mijn vrouw. En waarom? Dat is altijd een beetje de vraag. Misschien is dat wel het heimwee naar het hemelse Jeruzalem. Ik ga even terug naar Nehemia, want ook hij verlangde naar Jeruzalem. Ik denk dat ook hij verlangde naar het hemelse Jeruzalem en misschien nog wel meer naar de komst van Christus, want hij leefde ruim daarvoor. Dat sluit misschien wel het meeste aan bij de laatste woorden van zijn Bijbelboek. Hij eindigt namelijk met: "Gedenk mijner, mijn God, ten goede". Het kan best zwaar zijn, ook in deze tijd — het valt nu ook niet mee — maar ik denk dat het, als dat onze bede is, gewoon goed komt.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Stoffer. Dan geef ik het woord aan de heer Dassen, Volt.

De heer **Dassen** (Volt):

Dank, voorzitter. De discussie over bestaanszekerheid start wat Volt betreft ook in Europa, want de macht in de wereld is steeds meer over geopolitieke blokken verdeeld en Europa is er daar een van. Zonder een sterk en onafhankelijk Europa als fundament voor onze veiligheid en welvaart, kunnen we als Nederland fluiten naar een goede bestaanszekerheid. Onze noodzaak tot samenwerking in Europa wordt onvermijdelijk steeds groter. Voor onze veiligheid, een effectief klimaatbeleid en het eerlijk belasten van grote multinationals moet wat ons betreft het volgende kabinet een ambitieuzere Europese koers gaan varen. Volt steunt dan ook de oproep van voormalig ECB-president Mario Draghi voor een grotere EU-begroting. Ik ben benieuwd hoe de minister daartegen aankijkt en welke voordelen zij ziet bij het hebben van zo'n grotere begroting.

Voorzitter. Naast een Europese koers zet Volt in op een koers die radicaal is en toekomstgericht. Onze koers is radicaal in de zin dat we de problemen bij de wortel moeten aanpakken, zoals het falende toeslagenstelsel en toekomstgericht in de zin dat we in onze begrotingssystematiek meer ruimte moeten maken voor echte investeringen die zich op termijn terugverdienen ten opzichte van kosten. In dat kader wil ik het over een paar onderwerpen hebben: de herziening van het Stabiliteits- en Groeipact, fossiele subsidies en ons stelsel aan toeslagen en fiscale regelingen.

Voorzitter. Als eerste het Stabiliteits- en Groeipact. De kaders waarbinnen wij in Nederland onze begroting moeten maken worden in Europa vastgesteld. Die kaders zullen een klein beetje aangepast worden, omdat het Stabiliteits- en Groeipact ons — jawel — onvoldoende stabiliteit en groei lijkt te brengen. Maar ook met de voorstellen die op tafel liggen zal daar weinig in veranderen, want Europa moet nu investeren om de toekomstige schade van bijvoorbeeld klimaatverandering tegen te kunnen gaan en ons toekomstig verdienvermogen voor de toekomst veilig te stellen. Zo voorkomen we dat de overheidsfinanciën uiteindelijk finaal dreigen te ontsporen. Zo is er in Duitsland onderzoek gedaan en is er geschat dat de kosten door klimaatschade tot 2050 ongeveer tot 900 miljard kunnen oplopen. Weet de minister hoe groot deze kosten voor Nederland geschat kunnen worden? En zo niet, is de minister bereid om daar onderzoek naar te laten doen? Waarom wordt er bij de herziening van het Stabiliteits- en Groeipact nog zo weinig rekening gehouden met klimaatverandering? Zouden niet ook de toekomstige kosten, juist van CO₂-reductie, op de een of andere manier meegenomen moeten worden, zodat je beter kunt kijken hoe de kosten die je nu al maakt aan investeringen zich op de juiste manier terugbetalen? Graag een reactie van de minister. Voorzitter. Dan wil ik even stilstaan bij de fossiele subsidies. We vragen ons altijd af waar we dekking vandaan halen in geval van nieuwe voorstellen. Die dekkingsvraag hebben we de afgelopen weken vaak voorbij horen komen, en terecht. Het is wel cru dat we ons in de afgelopen jaren te weinig, of bijna nooit hebben afgevraagd hoe we de fossiele subsidies van zo'n 40 miljard euro eigenlijk dekken. Om het nog krommer te maken, nam de Tweede Kamer twee weken geleden een motie van de VVD aan om de accijnzen op benzine te verlagen, betaald uit het Groeifonds, om een fossiele subsidie in stand te houden. Of, zoals de voorman van de vereniging voor de technologische industrie zei: partijen subsidiëren de files van vandaag uit ons verdienvermogen van morgen. Het

kabinet beaamde dit in een brief. Het is een ondoordacht cadeautje in verkiezingstijd, niet alleen voor de autorijder, maar ook voor de fossiele industrie. Wat Volt betreft is de oproep dan ook: doe het niet.

Voorzitter. Om te voorkomen dat steeds meer mensen en kinderen in armoede vervallen, moet er een hele hoop gebeuren. We zijn natuurlijk blij met de voorstellen die gedaan worden voor het minimumloon en de kinderopvangtoeslag. Eerder hebben we de motie daarover ook gesteund. We zijn benieuwd hoe het amendement er dadelijk uitziet. Dat zullen wij steunen.

Wat ons betreft moet het toeslagenstelsel radicaal anders. De Commissie sociaal minimum was daarover glashelder: het moet eenvoudiger en het kan eenvoudiger. In plaats van dat we die radicale keuzes durven te maken, zijn we te vaak nog gedwongen met pleisters. Om mensen van bestaanszekerheid te voorzien, worden de toeslagen verhoogd en maken we het stelsel nog complexer. In het verkiezingsprogramma van Volt gaan we afscheid nemen van die toeslagen en heffingskortingen. We komen met een vereenvoudigd voorstel.

Voorzitter. Datzelfde geldt voor het stelsel van fiscale regelingen. Het doolhof aan vrijstellingen, belastingvoordelen en aftrekposten kost ons jaarlijks meer dan 160 miljard euro. Toch lukt het het kabinet niet om daarvan slechts een klein deel af te schaffen, met als gevolg dat het kabinet nu de inkomstenbelasting moet verhogen. Ook de Raad van State is hier enorm kritisch over. Daarover hebben we als Volt een motie ingediend. In de brief van de minister van Financiën staat dat de Kamer zelf met voorstellen moet komen over de regelingen die moeten worden versoerd dan wel afgeschaft. We zullen als Volt meerdere amendementen indienen voor de behandeling van het Belastingplan om ervoor te zorgen dat we daar voorstellen voor doen. Ik vraag aan de minister wat het kabinet zelf zou voorstellen. Ik vind het enigszins makkelijk om te zeggen: dit laten we enkel en alleen aan de Kamer. Volt kijkt onder andere naar het verlaagde btw-tarief op de logiesverstrekking en de sierteelt en naar versoering van de innovatiebox. We willen af van de oldtimerregeling, de grootverbruikersvrijstelling op leidingwater en de vrijstelling in de kolenbelasting. Waar kan de minister in meegaan? Of ziet de minister de mogelijkheid om de taakstelling naar het lage tarief in box 2 te brengen, in plaats van naar de inkomstenbelasting? Dit levert namelijk genoeg geld op om de inkomstenbelasting niet te hoeven verhogen en het haalt het geld daar waar het moet, namelijk bij de vermogens in plaats van uit de belasting op arbeid. Graag een reactie van de minister.

Voorzitter. Tot slot heb ik nog een paar vragen over overige aanvullende maatregelen. De belasting op de inkoop van eigen aandelen is er daar een van. Kan de minister ons meer inzicht verschaffen in de verwachte gedragseffecten? Zullen er echt zo veel hoofdkantoren naar het buitenland verplaatst worden? Kan de minister hier inzicht in verschaffen of onderzoek naar laten doen? In datzelfde licht vraag ik me af hoe de minister aankijkt tegen het in Europees verband komen tot een gezamenlijk plan voor het belasten van de inkoop van aandelen.

Voorzitter. Gisteren lazen we het voornemen van de Europese Commissie om de fondsen voor Hongarije weer als optie op tafel te leggen in ruil voor steun richting Oekraïne. Wat doet de minister eraan om in Europees verband duide-

lijk te maken dat dit echt niet kan? We kunnen ons op dit gebied niet laten chanteren door Orbán. Graag een reactie van de minister.

Voorzitter. Samen met D66 zijn we natuurlijk blij dat het project voor de gratis schoolmaaltijden met een jaar verlengd wordt. Zo zorgen we ervoor dat een deel van de acute kinderarmoede wordt weggenomen. We hopen dat het volgende kabinet inzet op een regeling voor alle kinderen en dat deze structureel gemaakt kan worden.

Voorzitter, tot slot. Ik sluit ik me aan bij de woorden van de collega's. Veel dank voor alle mooie debatten die we hier gevoerd hebben. Ik kijk uit naar de tijd na 22 november.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Dassen. Dan geef ik het woord aan de heer Eerdmans, JA21.

De heer Eerdmans (JA21):

Voorzitter, dank u zeer. "Geld maakt niet gelukkig" is een bekend Hollandse gezegde, maar het kabinet lijkt daar toch anders over te denken. Ze verhogen namelijk de lasten voor de werkende Nederlanders, de lasten voor bedrijven gaan omhoog en de lasten voor spaarders ook. Maar ook specifieke regelingen, zoals die voor de oldtimers, worden aangepakt. Die gaat ons aan het hart. Echt een onrechtvaardig besluit: er gaat straks een ongelijke situatie ontstaan. We hebben het ook al over de glastuinbouw gehad en noem ze allemaal maar op. Het gaat goed in Nederland, maar niet overal en niet met iedereen; op papier wel, maar in de praktijk valt het tegen.

Voorzitter. Wij hebben het over het huishoudboekje. Waar gaan al die miljarden aan belastingopbrengsten naartoe die wij binnenhalen van burgers en bedrijven? Dat moeten we hier goed bespreken en dat moeten we prudent, ordentelijk en verstandig doen. Het begrotingstekort is namelijk maar liefst 30 miljard euro. Dat is wat dit kabinet ons achterlaat en dat lijkt mij een valse start. Alle koopkrachtplaatjes ten spijt gaat het financieel lang niet met alle Nederlanders goed. De middengroepen dreigen het niet meer te redden en dat vinden wij niet alleen bij JA21, dat signaleert ook Kim Putters, die letterlijk zei: "Voorkom dat de middenklasse afglijdt naar armoede". Dat kunnen wij voorkomen. Is het kabinet het daar eigenlijk mee eens, dat we die dreigende wolk die Kim Putters beschrijft, het afglijden van de middenklasse naar armoede, kunnen voorkomen?

Voorzitter. We moeten er dus voor zorgen dat de koek groter wordt. De koek moet groter worden en werkende Nederlanders, de middenklasse, moeten erop vooruitgaan. Stel je hebt een mooie baan. Je werkt hard, je verdient rondom het modale inkomen. Je bent bijvoorbeeld systeembeheerder bij een kleine middelbare school. Dan verdien je zo'n €3.000 bruto per maand. Maar dat krijg je natuurlijk niet maandelijks gestort, want als je een kijkje neemt op je loonstrook, dan zie je daar van alles op staan: een heffingskorting, een inhouding loonheffing. Het gaat je duizelen. Je legt je loonstrookje maar weer aan de kant. Wat je wel

ziet, is dat je er netto zo'n €2.500 van overhoudt en er komen weer veel rekeningen aan.

Wat komt er allemaal op je af? Je betaalt huur, zo'n €1,200 zonder gas of elektra. In de koude maanden komt daar zo'n €150 bij, en dan heb je nog mazzel, want je vrienden hebben het nog veel zwaarder. Je lost je studieschuld af: €85. Dan houd je netto €1.015 over, maar je moet eten. De boodschappen zijn duur. Vroeger kostten die €50 per week, maar nu zit je, als je niet uitkijkt, al gauw op €80 per week. Dan moet je oppassen. Je probeert altijd 10% te sparen per maand. Dat lukt niet. Dan doe je maar €150. Je hebt je auto; die heb je nodig. Die kost je elke maand €220 afbetaling en je bent €125 kwijt aan verzekering en wegenbelasting. En dan die tankbeurt. Met de prijsverhogingen van de afgelopen maanden kun je die eigenlijk niet meer betalen.

Kortom, je komt eigenlijk al geld tekort. Je haalt het einde van de maand niet. Dit is natuurlijk een simplificatie, een voorbeeld van één situatie, maar we denken wel dat dit voorbeeldplaatje veel dichter bij de mensen staat dan de algemene koopkrachtplaatjes. En dan gaat er in ons voorbeeld nog heel veel goed, want er is geen kapotte wasmachine, er is geen ziekte en geen calamiteit.

Voorzitter. Als je weinig gespaard hebt en je hebt één flinke tegenvaller, dan heb je al een heel groot probleem. We weten dat dit waar is, want volgens het Nibud was het afgelopen jaar 60% van de huishoudens financieel niet gezond of kwetsbaar. Meer dan de helft heeft problemen met het betalen van de rekeningen. Daar staan we dan met onze koopkrachtplaatjes. Dit is waar het voor heel veel Nederlanders over gaat. Ze maken zich zorgen over hun financiële toekomst en dat is dus terecht.

JA21 heeft de afgelopen jaren diverse voorstellen gedaan om die mensen te helpen, om de lasten te verlagen en hun koopkracht te verbeteren, om ervoor te zorgen dat mensen wat overhouden, wat méér overhouden aan het einde van de maand. Ook nu presenteren wij een oplossing voor het probleem dat veel mensen hebben, namelijk die hoge lasten elke maand. Wij willen een belastingvrije voet invoeren, €20.000. Daarna twee schijven voor de inkomstenbelasting, met een bijna vlak tarief onder de 50%, zodat het werken weer meer gaat lonen. Die eerste €20.000 is dus helemaal van jou.

We schaffen, net zoals veel collega's hier hebben gezegd, toeslagen en ingewikkelde regelingen af. In de plaats daarvan hebben wij twee inkomensafhankelijke toelagen, afhankelijk van je huishouden. Dat is een vrij simpel systeem, eenvoudiger en transparanter, waarmee middeninkomens er zeker op vooruit kunnen gaan. Werken wordt weer lonend. Het wordt eenvoudiger. De marginale druk gaat omlaag. Dat is het plan, en dat plan is realistisch, denken wij. Daarom ligt het nu ook voor bij het Central Planbureau om doorgerekend te worden. Daarmee krijg je je huishoudboekje ook weer op orde, en dat kunnen we gaan betalen, denken wij, als je de prioriteiten weer anders durft te stellen. De prioriteiten van JA21 zijn het op orde krijgen van het asielbeleid — we hebben het er bij de Algemene Beschouwingen al over gehad dat dat ons miljarden scheelt — stoppen met de gigantische klimaat- en stikstof fondsen, een overheid op kerntaken en een overheid die geloof in de kracht van onze burgers en bedrijven en onze samenleving. Op die manier kan Nederland weer gaan bloeien.

Voorzitter. Het huishoudboekje van Kaag is dus niet op orde. Het is niet goed om aan de ene kant een zeer duur asiel-, klimaat- en stikstofbeleid door te zetten en aan de andere kant mensen daarvoor te laten betalen. Dat is echter wel wat het kabinet doet. JA21 wil dus andere keuzes maken, keuzes die juist tegemoetkomen aan werkende Nederlanders, die de bedrijven positief kunnen pushen en die onze gepensioneerden, na alle klappen die er al zijn geweest, kunnen bijstaan. En wij vragen niet aan de spaarders om dat te gaan betalen. Allemaal dingen die JA21 niet zal doen. Wij willen verstandig, betaalbaar en prudent beleid. Daar staan wij voor en daar kan op 22 november voor gekozen worden.

Voorzitter, u weet het: JA21, dat is een rechtse koers met realistische plannen. Wij zullen die blijven indienen en nadat de berekening van het Centraal Planbureau er is, aan u presenteren.

Mijn dank.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Eerdmans. Dan geef ik het woord aan de heer Van Haga, Groep Van Haga.

De heer Van Haga (Groep Van Haga):

Voorzitter. De aanval op vermogen en bezit gaat onverminderd door. Geld verdienen is vies, sparen moet bestraft worden en vermogen is collectief bezit. Bijna 1 miljoen mensen leven in armoede. En wat doet de overheid? Die legt deze mensen aan het staatsinfuus, zodat zij net niet bezwijken. Dat noemt men dan "koopkrachtrepatrië" en "gelijkwaardigheid". Voor deze afhankelijkheidssubsidie wordt er 2 miljard euro weggehaald bij mensen die nog net wél hun eigen broek kunnen ophouden. Verdien je vanaf €75.624 dan kun je bijna de helft naar de Belastingdienst brengen. Belasting is op deze manier gewoon diefstal. En heb je dan toch wat weten te sparen, dan komt de Staat daar een deel van afpakken. In het kader van solidariteit komt er in box 3 een vermogensaanwasbelasting over spaartegoeden en een vermogenswinstbelasting over vastgoed.

Voorzitter. Belasting betalen is prima, maar dan wel over het resultaat. Dus waarom doet het kabinet zo moeilijk over het inbrengen van box 3-vermogen in box 2 en waarom zijn de routes via een fonds voor gemene rekening en een open cv op 19 december dichtgezet? In box 2 betaal je toch gewoon belasting over het resultaat? En er is toch impliciet ook al een vermogensaanwasbelasting in box 2?

BVNL vindt dat werken moet lonen, dat ambitie een deugd is en dat succes applaus moet krijgen. Verschillen zijn juist mooi. Daarom moet het verschil tussen een uitkering en werk juist worden vergroot en moet de armoedeval worden opgeheven.

Voorzitter. Als u na de belastinglawine aan het einde van uw leven nog iets hebt overgehouden, staat de Belastingdienst wéér op de stoep; niet voor koffie en cake, maar om uw nabestaanden kaal te plukken met de meest onrechtvaardige belasting die er bestaat, de erf- en schenkbelasting. BVNL wil deze erf- en schenkbelasting afschaffen. Is de minister het eens met BVNL dat erf- en schenkbelasting

oneerlijk is aangezien er over dat geld al heel veel belasting is betaald? Kan de minister aangeven wat precies de inningskosten zijn van de erf- en schenkbelasting?

Voorzitter. Nederland kent binnen Europa een van de minst gunstige bedrijfsopvolgingsregelingen, de zogenoemde BOR. 25% van de Nederlandse familiebedrijven kan de overdracht van het bedrijf naar de volgende generatie niet eens meer betalen. Het gevolg is een exodus van bedrijven uit Nederland en prachtige bedrijven die worden verkocht aan Chinese staatsbedrijven, waardoor de opbrengst van die bedrijven verdwijnt naar landen zonder jaloeziebelasting. Kan de minister aangeven of dat het gewenste effect is? Wat kost het vertrek van al deze grote en kleinere bedrijven precies? Kan de staatssecretaris misschien eens gaan praten met Stefan Taks, de voorzitter van familiebedrijven Nederland, zodat hij een goed beeld krijgt van het bloedbad dat dit kabinet heeft gecreëerd? Familiebedrijven moeten behouden blijven ...

De voorzitter:

Ik vind woorden als "bloedbad" en dergelijke ... We moeten denken aan de waardigheid van het debat.

De heer Van Haga (Groep Van Haga):

Oké. Ik verander dat in "chaos". Is dat goed?

De voorzitter:

Ja.

De heer Van Haga (Groep Van Haga):

Dank u wel. Familiebedrijven moeten behouden blijven. Daarom kiest BVNL ervoor om de erf- en schenkbelasting en daarmee ook de bedrijfsopvolgingsregeling af te schaffen. Daarmee scharen we ons in de rij van andere beschaafde en welvarende landen zoals Noorwegen, Zweden, Oostenrijk, Zwitserland, Portugal en Tsjechië.

Voorzitter. In de voorjaarsbesluitvorming is het voornemen van het kabinet opgenomen om de drempel van 1 miljoen euro in artikel 15b Vpb, beter bekend als de earningsstrippingmaatregel, voor vastgoedlichamen met aan derden verhuurd vastgoed buiten toepassing te laten. Het inmiddels demissionaire kabinet wil dit per 1 januari 2025 laten ingaan. BVNL ziet het voorstel liever vandaag dan morgen van tafel gaan. BVNL erkent de uitwassen van de regeling, zoals het opknippen van ondernemingen om zo meerdere keren in aanmerking te komen voor de drempel van 1 miljoen, maar de impact op het mkb is gigantisch. Ondernemers tasten volledig in het duister, omdat niet eens bekend is wat men als "vastgoedlichaam" kwalificeert. Als deze maatregel wordt ingevoerd, worden ze in feite ten onrechte bestraft voor het bestaan van door hen niet gebruikte fiscale constructies. Met het toeslagenschandaal, de gebrekkige ICT en het box 3-debacle in het achterhoofd zou het kabinet toch geleerd moeten hebben om met fiscale regelingen verder te kijken dan het primaire doel dat het kabinet heeft. Is het kabinet bereid om deze maatregel te heroverwegen of een uitzondering te maken voor mkb-bedrijven? Is het niet mogelijk om misbruik van de regeling op een andere manier aan te pakken, zodat kleine ondernemers ontzien worden?

Voorzitter. Nog een laatste vraag over transparantie en controle. Waarom worden financiële verplichtingen en afspraken met bijvoorbeeld het World Economic Forum niet gewoon met de Kamer gedeeld?

Nederland was een rijk en een vrij land met een enorme economische potentie, maar na decennialang diep socialistisch beleid is ons mooie land doodziek. Nederlanders voelen inmiddels elke dag de pijn van dure boodschappen, een hogere energierekening, wachtlijsten in de zorg en onzekerheid over betaalbare woonruimte. Daarnaast waait er een gure collectivistische wind door Nederland die bepaalt dat we allemaal gelijk zijn, allemaal even arm. Op 22 november kunnen de Nederlanders hun land en hun rechten terugpakken. Bureaucraten, Haagse en Brusselse pennenlikkers mogen niet de inrichting van Nederland bepalen. Dat kunnen mensen heel goed zelf. Werknemers, ondernemers, bedrijven en actieve mensen zijn prima in staat om zelf te bepalen hoe zij het best functioneren. Gezond verstand boven de almachtige staat. Nederland moet weer doen waar het goed in is en Nederlanders in vrijheid moeten gaan doen waar zij goed in zijn: hard werken, ambitie tonen, op tijd komen, sober leven, sparen en investeren, risico's nemen, bedrijven starten en onderneemen. Nederland voorop en vooruit, in het belang van Nederland.

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van Haga. Tot slot geef ik het woord aan de heer Ephraïm.

De heer Ephraïm (Lid Ephraïm):

Voorzitter. Ik sta hier bij mijn zwanenzang in deze zaal enigszins met het gevoel van een kalkoen die meepraat over de plannen voor de nieuwjaarsborrel. Om eerlijk te zijn zou ik na de verkiezingen niet graag de nieuwe minister van Financiën zijn. De Stuurgroep Begrotingsruimte adviseert ombuigingen, koerscorrectie en bezuinigingen tot circa 17 miljard. En welk woord je ook gebruikt, het zal economisch pijn doen. De SBR concludeert: verslechterende overheidsfinanciën door oplopende begrotingsbekortingen; langetermijnkosten verdringen zonder aanvullend beleid andere uitgaven of leiden tot hogere belastingen; en maatschappelijke uitdagingen kunnen niet altijd opgelost worden met extra geld, zeker niet bij een oververhitte economie en een krappe arbeidsmarkt. Dat is nogal wat. Daarnaast zijn er nog wat onzekerheden.

De inflatie volgt sinds juni een andere berekening van het CBS, maar loopt in werkelijkheid niet zo snel terug. Wederom is gebleken dat geld pompen in de economie, zoals de ECB heeft gedaan, uiteindelijk tot inflatie leidt volgens de oude verkeersvergelijking van Irving Fisher: $MxV=PxT$. De modern monetary theory kan in de vuilnisbak. De rentelasten op de staatsschuld zullen groeien als de inflatie en de rente hoog blijven. De AOW bedraagt thans 48 miljard. De voorspelde groei in 2028 is 57 miljard, ceteris paribus. De AOW loopt mee met het wettelijk minimumloon waarover nogal wat ambities bij diverse partijen bestaan. Het leidt tot een toename van de post sociale zekerheid met 11,4 miljard in 2028. Dan hebben we natuurlijk box 3. De

uitspraak inzake de herstelwet van de Hoge Raad volgt over circa zes maanden, maar ook dan is een en ander niet duidelijk.

De bijdrage aan de EU. Naast een dreigende verhoging van de bijdrage is er ook nog bijvoorbeeld het coronaherstelfonds van 800 miljard, waarvan Nederland 5% voor de kiezen krijgt. In 2028 wordt de post Buitenlandse Zaken inclusief EU-bijdrage begroot op 23 miljard. Dat is plus 8,2 miljard. Gezien de ambities van de EU, onder andere in het MFK, is dat waarschijnlijk een conservatieve schatting.

Het is al een paar keer aan de orde geweest dat de kosten voor immigratie vooralsnog onduidelijk zijn en op een openeinderegeling lijken.

De gezondheidszorg kost 6 miljard extra in 2028. Qua personeel: in 2028 zou de gezondheidszorg 36,5% van de beroepsbevolking betrekken. Thans is dat circa 20%. Dat is niet haalbaar voor de arbeidsmarkt.

De uitvoering van de Wet toekomst pensioenen. Je maakt mij niet wijs dat zulks zonder problemen en procedures gaat geschieden, maar wie weet. Als iemand zijn eigen grootvader kan zijn, is immers alles mogelijk.

De problemen met de Belastingdienst hebben we al zeer vaak besproken. Overigens, en dat bedoel ik zeer zeker zonder sarcasme: als staatssecretarissen met een cv, statuut en ervaring als de heren Van Rij en zijn voorganger Vijlbrief niet in staat zijn om de problemen binnen korte tijd op te lossen, is er écht een probleem en is een diepgaande langdurige cultuurverandering nodig. Mocht de volgende stas een integer consultant in dezen nodig hebben: ik heb binnenkort weinig omhanden en derhalve een agenda die leger is dan de transferkas bij Ajax. Betaling in bitcoin of via Panama is uiteraard bespreekbaar.

Het volgende punt: de gevolgen van de geopolitieke onzekerheden. Deze hebben mogelijk hogere defensie-uitgaven ten gevolge. Die stijgen namelijk van 14 miljard in 2023 tot 19 miljard in 2028. Dat is plus 5 miljard. En misschien worden die uitgaven wel hoger.

Maar wat zijn naar mijn mening de werkelijke structurele onderliggende problemen? Ten eerste de demografische ontwikkeling oftewel de bevolkingstoename. In 1996 zongen Fluitsma & Van Tijn over 15 miljoen mensen op dit hele kleine stukje aarde. Inmiddels is de bevolking gegroeid naar 18 miljoen in 2023, met een voorspelde omvang van 19 miljoen in 2035 en 20 miljoen in 2050. Echter, als de migratie op dit niveau blijft, kan het allemaal nog weleens hoger worden, ben ik bang. Daarnaast is er de vergrijzing. Er blijft dus aanhoudende druk op huisvesting, gezondheidszorg, onderwijs, sociale zekerheid, infrastructuur, energiesystemen en milieu, met alle kosten en gevolgen voor welzijn en welvaart.

Nederland kent ingewikkelde regelgeving met maatwerkuitzonderingen en aanvullingen die slecht uitvoerbaar zijn en moeilijk te handhaven. Er is te veel de-risking en compensatie in de vorm van een oerwoud aan toeslagen.

Laat ik eens een voorbeeld nemen op het gebied van regelgeving: de Wwft. Wat cijfertjes. Crimineel geld worldwide wordt ingeschat op 2.400 miljard, in de EU op 200 miljard en in Nederland op 13 miljard, waarvan in 2022

slechts 246 miljoen afgepakt werd. In Nederland waren er in 2021 1,2 miljoen meldingen van ongebruikelijke transacties. In 2022 waren dat er 2 miljoen, waarvan 100.000 verdacht. In geld uitgedrukt ging het om ongeveer 15 miljard. De capaciteit bij de FIU en het OM is gering en succesvolle vervolging lastig. Gegeven het feit dat de kosten voor het bankwezen ongeveer 1,5 miljard euro per jaar bedragen en 20% van de fte's zich bezighoudt met de wettelijke poortwachtersfunctie en compliance, kan men zich afvragen of de Wwft zinvol is. Dan hebben we het niet eens over onbedoelde neveneffecten, zoals het uitsluiten van bepaalde groepen, zoals sekswerkers, garages en coffeeshops, naast natuurlijk de toegenomen administratieve druk voor bedrijven en particulieren.

Banken zijn sinds 2008 min of meer hun licence to operate kwijtgeraakt en daarna gered door de overheid. Deze heeft haar kans schoon gezien en legt als verlangde tegenprestatie feitelijk publieke taken bij het bankwezen neer, op straffe van torenhoge boetes. Wijzigingen en veranderingen in regelgeving zijn lastig omdat Nederland een groot deel van zijn soevereiniteit heeft ingeleverd door de EU-wetgeving, dus Europees recht, internationale verdragen en allerlei commitments, bijvoorbeeld aangaande SDG-doelstellingen.

Verder is de macht van ngo's, lobbyisten en belangengroeperingen, gezeten aan een niet erg democratische dis van allerlei tafels, toegenomen. Dit vertaalt zich door in een sterke positie van groeperingen die hun gelijk bij de rechter willen halen, zeker als deze een ruimhartige interpretatie van verdragen niet schuwt. Kortom, Nederlands beleid maken is bepaald niet eenvoudig en wellicht vrijwel onmogelijk, behalve op microniveau.

Een eigen rentebeleid kan DNB bijvoorbeeld niet voeren gezien de euro. Helaas is het rentebeleid voor de eurozone als geheel onderworpen aan de wet van Paracelsus: afhankelijk van de dosering is het een goed medicijn of een ziekmakend gif, waarbij er voor elke patiënt verschillende maatstaven zijn. Immers, de economie en de eurozone zijn nooit geconverteerd. Dat viel ook helemaal niet te verwachten.

De overheid heeft ook te maken met uitvoeringsproblemen. De voorbeelden zijn hier al vaker genoemd: de Belastingdienst, het CBR — dat is overigens een zbo — de ggz, de IND, het OM, de FIU en een financial taskforce met torenhoge ambities en slechts vier fte's. Ik moet het zien.

Weeffouten in ons politieke systeem en handelwijze. Het dualisme in de Kamer is dood, coalitiedrang overheerst en een regeerakkoord is in graniet gebeiteld. Transparantie en controle, bijvoorbeeld inzake het budgetrecht, zijn zwak. Voor overige bestuurskundige zaken verwijs ik graag naar de uitstekende Thorbeckelezing van de heer Omtzigt.

Klein persoonlijk feit. Naar mijn mening kunnen we de politieke mores al sterk verbeteren door direct — nou ja, voorzitter, na mijn bijdrage — alle camera's weg te halen uit de Tweede Kamer. Dat is een zeer goed idee van de heer Boswijk van het CDA.

Zijn er oplossingen voor de bovenstaande vrolijke opsomming van structurele problemen? Ja, natuurlijk wel. Daar heb ik ook al wat ideeën over, maar die laat ik graag aan een volgende generatie politici. De mogelijke maatregelen zullen in ieder geval een nieuw paradigma op geopolitiek,

maatschappelijke orde en prioriteiten moeten hebben. Ik noem het een renaissance van de ratio.

Voorzitter. In de verkiezingsretoriek van de APB is nogal wat gratis bier beloofd. Echter, deze lager, pils, IPA, stout en ale moeten wel bekostigd en dus verdiend worden door burgers en bedrijven. Maatregelen die ongetwijfeld met de beste bedoelingen voorgesteld zijn voor natuur en milieu en klimaat, maar economisch hooguit qua welvaart niet profijtelijk zijn, moeten vooral de verdiencapaciteit van de Nederlandse economie niet ondermijnen. Zonder KLM, Schiphol, Tata, Shell en andere bedrijven en met name het mkb gaat het niet. Aan het eind van de klimaatneutrale, inclusieve regenboog staat helaas geen pot met goud. En dat is jammer, want de goudprijs is in tien jaar flink gestegen. Ik vrees dat als mensen moeten kiezen tussen de bovenste laag van de piramide van Maslow en zaken als biodiversiteit, genderneutraliteit en het voortbestaan van de Nederlandse economie niet ondermijnen. Want in mooie idealen kun je niet wonen en laatstgenoemde diertjes zijn helaas ook geen alternatief voor de arts of leraar en als maaltijdvervanger vermoedelijk niet erg smakelijk.

Voorzitter. Mijn tijd in de Tweede Kamer zit er bijna op. Rest mij nog alle ambtenaren, Kamerpersoneel, bewindspersonen en collega's, en natuurlijk de Voorzitter, te danken voor een, laten we zeggen, interessante tijd in mijn leven. Met dankzegging ben ik, ooit, mijn maidenspeech begonnen en ik wil er mijn zwanenzang mee afsluiten. De cirkel is rond. Het is mooi geweest. Dixit Olaf Ephraim.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Ephraim. U bent er morgen toch ook gewoon weer bij?

De heer Ephraim (Lid Ephraim):

Dan vlieg ik helaas naar het buitenland.

De voorzitter:

Ah, dus het is echt de laatste keer. Nou, dan namens de collega's heel veel succes. Afscheid wordt nog genomen.

Daarmee zijn we aan het einde gekomen van deze beraadslaging.

De (algemene) beraadslaging wordt geschorst.

De voorzitter:

Ik dank de bewindspersonen. Ik dank de Kamerleden en de mensen op de publieke tribune en de mensen die dit debat elders gevolgd hebben. Morgen gaan we om 11.00 uur verder met dit debat.

Ik schors de vergadering tot 18.45 uur en dan starten we het debat over de maatschappelijke impact van het postcovidsyndroom.

De vergadering wordt van 15.01 uur tot 18.47 uur geschorst.